

*Liudas Zdanavičius**

Vilniaus Universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Rusijos gynybos pramonė: tendencijos ir perspektyvos

Straipsnyje nagrinėjamos pastarojo meto Rusijos Gynybos pramonės (GPK) raidos tendencijos ir ateities perspektyvos. Pagrindinis dėmesys kreipiamas į šios pramonės šakos galimybes konkuruoti pasaulinėse rinkose. Parodoma, jog, nepaisant gerų pastarojo meto eksporto rodiklių, pagal kuriuos Rusija yra vienas pasaulinių ginklų prekybos lyderių, situacija šioje srityje yra nevienareikšmė. Straipsnyje parodoma, jog Rusijos gynybos pramonė dėl gilių struktūrinių problemų, didele dalimi sąlygotų SSSR paveldo bei netinkamų reformų, yra itin pažeidžiama šiuolaikinių pasaulinės ekonomikos raidos realiųjų akivaizdoje. Taip pat teigiama, jog GPK pavyzdys yra būdingas analizuojant Rusijos ekonomikos perspektyvas apskritai.

Išvadas

Žvelgiant į pastarojo meto Rusijos vietą pasaulyje dėmesį patraukia sėkminga jos veikla ginklų eksporto srityje (šiuo metu pagal ginklų eksportą užima antrą vietą pasaulyje po JAV).

Gynybos pramonė yra praktiškai vienintelė Rusijos ekonomikos sritis, šiuo metu sugebanti konkuruoti užsienio rinkose. Žinoma, šis konkurencingumas neretai remiasi tuo, jog pirkėjai tiesiog neturi kito pasirinkimo. Tokio technologinio lygio ginkluotę jie gali pirkti tik iš Rusijos. Tačiau ne mažiau svarbu ir tai, jog Rusijos gamybos ginkluotė savo techninėmis charakteristikomis kol kas nenusileidžia, o dažnai ir lenkia vakarietiškus analogus.

Rusijos karinės pramonės kompleksas yra įdomus ir tuo, jog tai yra puiki daugumos procesų, šiuo metu vykstančių Rusijos ekonomikoje, iliustracija.

Straipsnyje yra parodoma, jog išoriškai geri Rusijos ginkluotės eksporto rodikliai slepia itin sudėtingą gynybos pramonės komplekso situaciją (lygiai taip pat kaip apskritai geri Rusijos makroekonominės raidos rodikliai glaišto besikaupiančias Rusijos ekonomikos struktūrines problemas).

* *Liudas Zdanavičius* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas. Adresas: Vokiečių 10, 01130 Vilnius, tel. 8~5 251 4130.

1. Rusijos pozicijos pasaulinėje ginkluotės rinkoje

Šiuolaikinei pasaulinei ginkluotės rinkai būdinga keletas dalykų. Visų pirma ginklų pasiūla gerokai viršija paklausą. Prekybos ginklais apimtis pastaraisiais metais itin sumažėjo. 1987 m. pasaulinės ginkluotės prekybos apyvarta sudarė 87,4 mlrd. USD, 1997 m. – 42 mlrd., o 2004 m. tik 34,8 mlrd. USD¹. Pastarojo meto pasaulinės ginklų prekybos mažėjimo tendencijos daugiausiai susijusios su dalies besivystančių valstybių, kurios yra vienos pagrindinių ginklų pirkėjų, ekonominės padėties blogėjimu.

2004 m. Rusija eksportavo ginkluotės už maždaug 5,9 mlrd. USD (2005 m. planuojama tokia pat eksporto apimtis). Tai sudaro 16,9 % viso ginklų eksporto (antroji vieta po JAV, kuri eksportavo ginkluotės už 18,6 mlrd. USD). Rusijos ginkluotės eksportas pastaraisiais metais nuolat auga, 1998 m. jis sudarė 2,2 mlrd. USD, o 2002 m. – 4,8 mlrd. USD².

Palyginus su SSSR laikais, kai metinis eksportas siekė 14–20 mlrd. USD, šie duomenys neatrodo itin įspūdingi, tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, jog grynosios valiutinės pajamos už ginklų eksportą šiuo metu yra didesnės nei SSSR laikais. Taip yra todėl, kad daugiau nei 90 % ginkluotės SSSR tiekė savo sąjungininkėms socialistinės pagalbos forma (pavyzdžiui, kreditų, kurių grąžinimo galimybės buvo itin miglotos).

Nagrinėjant Rusijos ginkluotės eksporto geografiją pastebėtina, jog didžioji dalis jo tenka besivystančioms valstybėms (daugiau nei 90 %). Dėl NATO standartų neatitikimo bei politinių priežasčių eksportas į Vakarų valstybes praktiškai nevyksta. Santykiškai nedidelis eksportas į Graikiją (apie 1 mlrd. USD 1997–2004 m. laikotarpiu), Kiprą (S–300 priešlėktuviniai kompleksai), Slovakiją, Bulgariją bei Vengriją (naikintuvų MIG–29 modernizacijos darbai) yra veikiausiai išimties nei tendencija.

Svarbiausios Rusijos klientės – Indija bei Kinija: šioms valstybėms tenka apie 80 % Rusijos ginkluotės eksporto.

Kasmet Kinijai Rusija pateikia ginkluotės už maždaug 2,3 mlrd. USD, o nuo 1992 m. Kinija nupirko ginkluotės už maždaug 15 mlrd. USD. Šiuo metu Kinijai teikiami naikintuvai SU–27, SU–30, priešlėktuviniai kompleksai S–300, karo laivai.

Rusijos prekyba su Kinija yra gana paradoksali. Kinijos Rusija nelaiko savo sąjungininke, todėl į šią valstybę iki šiol draudžiama tiekti kai kuriuos pačios naujausios ginkluotės pavyzdžius (naujausi naikintuvų SU–30 modeliai, strateginiai bombonešiai ir t. t.). O ir tie naujausios ginkluotės pavyzdžiai dažnai yra tiekiami dirbtinai pabloginti.

Tačiau Kinija nelabai turi pasirinkimą, kadangi JAV ir ES dėl įvykių Tienmenio aikštėje taiko Kinijai ginklų tiekimo embargą. Todėl 90 % šios valstybės ginklų perkama iš Rusijos.

¹ Richard F. Grimmett, *CRS Report for Congress. Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1997–2004*, p. 3.

² Ten pat.

Prekybos ginklais tendencijos su Kinija Rusijai nėra palankios. Artimiausiu metu ES, spaudžiama savo ginklų gamintojų, planuoja panaikinti ginklų eksporto embargą Kinijai. Taigi Rusijos ginkluotei teks rimtai konkuruoti su Prancūzijos, Švedijos ir Didžiosios Britanijos gaminiais.

O ir pačios Kinijos jau nebetenkina prekybos su Rusija sąlygos. Kinija pati yra stambus ginklų eksportuotojas (metinis eksportas svyruoja tarp 0,6–1,0 mlrd. USD per metus). Tuo pat metu Kinijos karo pramonė pagal technologinį išsivystymą kol kas labai atsilieka nuo Rusijos bei Vakarų valstybių. Tačiau šis atotrūkis dėl didžiulių Kinijos Vyriausybės pastangų sparčiai mažėja. Kinija siekia, kad Rusija perduotų jai naujausių ginkluotės rūšių gamybos licenzijas (iki šiol Rusija Kinijai tiekė tik pasenusios ginkluotės gamybos licenzijas bei sudėtinę dalis), ji jau nėra patenkinta vien importuotojos statusu.

Paskutiniai stambūs ginkluotės Kinijai tiekimo kontraktai buvo pasirašyti 2002–2003 m. Šiuo metu Kinija jau nebesuinteresuota naujų kontraktų šiuo metu tiekiamoms pozicijoms pasirašymu. Taip pat laikinai buvo užšaldytas kai kurių stambių jau pasirašytų kontraktų vykdymas (pavyzdžiui, vietoje planuotų 200 SU–27 naikintuvų gamybos komplektų Kinija nupirko tik 95, motyvuodama tuo, jog šis naikintuvas jau yra morališkai pasenęs). Vienintele išimtimi tapo neseniai pasirašytas kontraktas dėl IL–96 transporto lėktuvų tiekimo už 1,5 mlrd. USD.

Tuo pat metu Rusija yra spaudžiama parduoti naujausią strateginę ginkluotę, tokią kaip strateginiai bombonešiai TU – 22M3, naujausių modifikacijų naikintuvus SU–30 su paskutinės kartos radarais ir t. t. Tokios ginkluotės pardavimas susilaukia didelio JAV pasipriešinimo, kadangi ši ginkluotė gali pakeisti jėgų balansą regione galimo konflikto dėl Taivano akivaizdoje.

Žvelgiant iš pačios Rusijos saugumo interesų, vargu ar verta ginkluoti būsimą potencialų priešininką (kaip viena didžiausių saugumo grėsmių yra vertinamas Kinijos demografinis, o vėliau galbūt ir karinis spaudimas Sibire, be to, Kinija turi nemažai teritorinių pretenzijų Rusijai). Rusijos kariuomenė daug prasčiau aprūpinta rusiška šiuolaikine ginkluote nei Kinijos. O ir tai, jog Kinijai kol kas nėra tiekiami naujausi ginkluotės pavyzdžiai, nereiškia, jog jie yra pačių Rusijos kariškių dispozicijoje.

Sprendžiant iš pastarojo meto įvykių, Rusija nusileis Kinijos spaudimui ir pradės jai tiekti naujausią strateginę ginkluotę. Per 2005 m. vasarą vykusius pirmuosius bendrus Rusijos ir Kinijos kariuomenių manevrus Kinijos kariškiams buvo demonstruojami naujausių Rusijos ginklų pranašumai. Akivaizdu, jog Rusijos Vyriausybė pasidavė ginkluotės eksportuotojų spaudimui (jį ne kartą artikuliuavo Rusijos spauda bei suinteresuoti ekspertai³) ir nusprendė, jog 2 mlrd. USD per metus pajamų netektis yra per daug rimta.

Kitas stambus Rusijos karinės technikos pirkėjas yra Indija. 2004 m. į šią šalį eksportuota ginklų už 1,8 mlrd. USD⁴ Indijos rinkai būdingas gerokai aukš-

³ ИНТЕРФАКС–АВН, *Россия должна предлагать Китаю самые современные образцы вооружений – эксперт*, 2005 0906.

⁴ „В борьбе за Индию российским оборонщикам нужна помощь Вашингтона“, *STRANA.RU*, <http://www.strana.ru/stories/02/02/01/2447/240463.html>.

tesnis konkurencijos lygis: čia Rusijai tenka aktyviai konkuruoti su JAV ir Vakarų Europos valstybėmis. Didžiausia konkurencija naikintuvų tiekimo srityje. Tačiau Rusijai 2004 m. pavyko pasirašyti itin stambų kontraktą (2,5 mlrd. USD) dėl lėktuvnešio „Admirolas Gorškovas“ pardavimo. Kartu su lėktuvnešiu Rusija taip pat teiks naikintuvus MIG–29 bei malūnsparnius KA.

Rusijos perspektyvos Indijos rinkoje, ekspertų nuomone, miglotos, kadangi Indijos kariuomenė itin reikliai tiekiamos produkcijos kokybei. Vis dėlto Rusija imasi aktyvių veiksmų šioje rinkoje (pavyzdžiui, bendrų karinių mokymų, deklaracijų apie užsienio politikos prioritetų bendrumą ir t. t.). Pastebėtina, kad, skirtingai nuo Kinijos, Rusija aktyviai bendradarbiauja su Indija kuriant bendrą ginkluotę. Tokios sėkmingos kooperacijos pavyzdžiu yra bendra Rusijos – Indijos sukurta raketa „Bramos“, kuria bus ginkluojamos tiek Indijos, tiek Rusijos kariuomenės⁵. Taip pat Indija aktyviai dalyvauja bendrame penktos kartos naikintuvo kūrimo projekte, kurį Rusijoje vykdo koncernas „Sukhoi“.

Rusijai taip pat itin perspektyvios Pietryčių Azijos bei Lotynų Amerikos rinkos, tačiau čia kol kas nepasiekiami itin didelių laimėjimų. Santykiškai nedideli Malaizijos, Vietnamo bei kitų valstybių užsakymai vargu ar leis ateityje kompensuoti Indijos ar Kinijos rinkų praradimą.

Neišsipildė Rusijos analitikų lūkesčiai, jog dėl JAV invazijos į Iraką padidės Rusijos ginkluotės paklausa Artimųjų Rytų regione. Rusijos ginklų tiekimo kontraktai šiame regione išliko itin riboti. O Rusijos planai tiekti Sirijai naujausias raketas „Iskander“ susilaukė didžiulio Izraelio bei JAV pasipriešinimo ir kontraktą teko atšaukti⁶.

Analizuojant Rusijos eksportą pagal ginkluotės rūšis pastebėtina, kad absoliučiai didžiąją dalį eksporto (70–75 %) sudaro aviacijos pramonės produkcija, visų pirma naikintuvai „SU–27“ bei „SU–30“. Paklausą pasaulinėje rinkoje turi malūnsparniai „MI“, naikintuvai „MIG–29“, kariniai laivai bei priešraketinės sistemos. Dėl stambių kontraktų su Kinija bei Indija aviacijos srityje užbaigimo artimiausiu metu galima tikėtis, kad vis didesnę svarbą eksportuojant Rusijos ginkluotę turės kariniai laivai bei priešraketinės gynybos kompleksai.

Dabartinį itin sėkmingą Rusijos ginkluotės eksporto didėjimą galima paaiškinti 2000 m. įvykdyta administracine reforma ginkluotės eksporto srityje. Vietoje tarpusavyje dažnai konkuravusių ir neskaidriomis operacijomis pasižymėjusių valstybinių įmonių „Promeksport“, „Rossiskije tehnologii“ ir „Rosvooruzhenije“ buvo sukurtas bendras valstybinis ginklų prekybos tarpininkas „Rosoboronksport“. Šiai valstybinei įmonei suteiktos išskirtinės teisės prekiauti didžiąja dalimi Rusijos ginkluotės. Be to, anksčiau ginklų eksportas buvo kuruojamas Vyriausybės, o „Rosoboroneksport“ per specialiai tuo tikslu sukurtą Karinio Techninio Bendradarbiavimo Komitetą yra pavaldus Rusijos Prezidentui (tai tapo dar vienu „valdžios vertikalės“ pavyzdžiu).

⁵ „Индийские Су-30 вооружат сверхзвуковой крылатой ракетой“, LENTA.RU <http://lenta.ru/world/2005/02/11/bramos/>

⁶ РОСБАЛТ, *Российский ВПК: последний бросок на юг?*, 2005 05 12.

Šiuo metu „Rosoboronesport“ kontroliuoja 86 % Rusijos ginklų prekybos. Griežta ginklų eksporto sistema leido išvengti Rusijos ginklų gamintojų tarpusavio konkurencijos užsienio rinkose, pagerino veiksmų šioje srityje koordinaciją. Darbas per „Rosoboronesportą“ GPK įmonėms turi tiek privalumų, tiek trūkumų: iš vienos pusės tai apsimoka, kadangi ši struktūra turi gerai išvystytą realizacijos tinklą bei užmegztus kontaktus su potencialiais ginkluotės pirkėjais. Taip pat svarbu, jog valstybinis tarpininkas užtikrina, kad įmonės gamintojos kokybiškai ir laiku įvykdytų kontraktų sąlygas, esant reikalui suteikia finansinę paramą. Tačiau už tai įmonėms tenka mokėti nemažus komisinius. Tenka konstatuoti, kad pačios „Rosoboronesport“ veikla užsienio rinkose nėra visiškai skaidri. Parduodant ginkluotę besivystančioms šalims dažnai naudojamos vietiniai tarpininkai, turinčiais artimų kontaktų su atsakingais už ginkluotės įsigijimą pareigūnais. Plačiai nuskambėjo skandalas Bangladeše, kai šiai šaliai naikintuvai „MIG-29“ buvo parduoti už 17 mln. USD, nors Birmai analogiškai naikintuvai buvo pasiūlyti už 10 mln. USD⁷.

Dėl galimybės savarankiškai užsiimti ginkluotės eksportu nuolat vyksta aktyvi interesų kova. Šiuo metu dar 4 Rusijos ginklų gamintojai (tarp jų RAC „MIG“, NPO „Mašinostroenije“) turi teisę eksportuoti savo produkciją tiesiogiai, tačiau norinčių taip dirbti įmonių yra kur kas daugiau, kadangi nenorima dalytis pelnu bei klausyti valstybinio tarpininko diktato, kaip dirbti užsienio rinkose. Visdėlto stambių kontraktų su Indija bei Kinija atveju, kai ginkluotės realizacijai būtina valstybės politinė parama, net nepriklausomi eksportuotojai realizuoja savo produkciją per „Rosoboronesporto“ struktūrą (tai, pavyzdžiui, nutiko „MIG-29“ eksporto Indijos jūrų pajėgoms atveju).

RF Gynybos ministerija 2004 m. pasiekė, kad jai būtų leista savarankiškai pardavinėti pasenusią ginkluotę bei karo techniką, kuri yra nurašoma iš Rusijos armijos sandėlių.

Taip pat nuo 2005 m. rugsėjo kai kurioms Rusijos įmonėms buvo leista tiesiogiai tiekti karinės technikos detales, gerokai palengvino tokio eksporto tvarką (anksčiau sprendimus šiuo klausimu priimdavo Karinio Techninio Bendradarbiavimo Komitetas). Tai leidžia Rusijos ginkluotės eksportui ištaisyti itin svarbų savo trūkumą – vėluojantį detalių ir mazgų tiekimą bei lėtą techninį patiektos karinės technikos aptarnavimą (šioje srityje Rusija itin nusileidžia savo konkurentams iš Vakarų).

„Rosoboronesporto“ vadovo S. Čemezovo nuomone, Rusijos ginkluotės eksportas šiuo metu yra maksimaliai išnaudojamas pagal esamą gynybos pramonės situaciją⁸. Tą patvirtina ir tai, jog pastaruosius dvejus metus jo apimtys praktiškai neauga. Sprendžiant pagal oficialių asmenų pasisakymus, gali atrodyti, jog Rusijos ginkluotės eksporto perspektyvos yra itin šviesios, atrandamos vis naujos rinkos (Tailandas, Brazilija, Venesuela, Indonezija, Malaizija ir t. t.).

⁷ „Бангладеш пересматривает сделку по приобретению МиГ-29“, <http://www.avias.com/news/2001/10/24/18326.html>.

⁸ „Российское оружие перестанет бить в цель“, *UTRO.RU*, <http://www.utro.ru/articles/2005/09/28/481000.shtml>.

Tuo pat metu skelbiama apie tai, jog iki 2007–2008 m. turima pasirašytų kontraktų suma sudaro apie 12 mlrd. USD. Strategijų analizės centro ekspertai irgi optimistiški: Rusija gali tikėtis iki 2010 m. parduoti apie 220 naikintuvų, itin didelė povandeninių laivų, fregatų bei priešraketinių kompleksų paklausa⁹. Koncernas „Sukhoi“ skelbia, jog kasmet planuoja eksportuoti naikintuvų už 1,5 mlrd. USD, atsarginių dalių jiems už 800 mln. USD. Ambicingi ir kitų Rusijos eksportuotojų planai¹⁰: 2006 m. sausį pasirodė pranešimai apie su Alžyru pasirašytą ginkluotės tiekimo kontraktą, kurio bendra suma 4 mlrd. USD.

Tačiau dauguma perspektyvų vis dar lieka tik deklaruojamos ir planuojamos ir jau 2007–2008 m. Rusija gali susidurti su rimtomis problemomis eksportuodama savo karinę techniką, visų pirma karinius naikintuvus. Kaip jau buvo minėta, itin neaiškios perspektyvos yra didžiausių pirkėjų – Kinijos bei Indijos rinkose. O ypač sunkūs laikai Rusijos aviacijos produkcijai prasidės, kai po 2010 m. JAV kariuomenė pradės masiškai keisti pasenusius naikintuvus naujais penktosios kartos (F–35 bei F–22). Tada pasaulio rinkoms bus pasiūlytas didelis kiekis naudotų ketvirtosios kartos naikintuvų F–15, F–16 bei F/A–18 itin palankiomis kainomis. Šie ketvirtosios kartos naudoti naikintuvai tiesiogiai konkuruos su nauja Rusijos gamybos produkcija, kuri šiuo atveju nebeteks vieno pagrindinių savo kozirių – žemesnių kainų.

Pagrindinė Rusijos ginkluotės eksporto problema ta, jog ji pamažu netenka dviejų pagrindinių pranašumų – šiuolaikinių technologinių standartų atitikimo bei žemų kainų. Vieša paslaptis, jog beveik visa Rusijos karinio eksporto produkcija buvo sukurta dar SSSR laikais, Rusijos gynybos pramonė tesugebėjo pasiūlyti modifikuotas kai kurių ginklų versijas (tokias kaip, pavyzdžiui, naikintuvo „MIG–29“ lėktuvnešiams skirtą modifikaciją). Būtent nuo galimybių (o ir norų) pasiūlyti eksporto rinkoms naujos technologinės kartos ginkluotę (tokią kaip, pavyzdžiui, penktosios kartos naikintuvus, priešraketinis kompleksas S–400 „Triumf“) priklausys Rusijos ginkluotės eksporto ateitis.

Taip pat itin perspektyvi Rusijai yra dar SSSR laikais pateiktos ginkluotės, kuri šiuo metu naudojama daugelyje pasaulio kariuomenių, modernizacija. Nors ši rinka potencialiai vertinama 100 mlrd.USD, kol kas Rusijai ne itin joje sekasi¹¹. Tai susiję tiek su daugelio potencialių klientų nemokumu, tiek su tuo, jog modernizacijos rinkoje aktyviai bando veikti Ukraina, Izraelis, Lenkija bei kitos valstybės.

Nepavykus išlaikyti esamų ir išnaudoti potencialių nišų Rusijos ginkluotės eksportas gali susiaurėti iki anksčiau parduotos karinės technikos aprūpinimo atsarginėmis dalimis bei ginklų tiekimo valstybėms, kurios neturės galimybių pirkti ginklų kur nors kitur, išskyrus Rusiją, o tai taps rimta problema visam Rusijos gynybos pramonės išlikimui.

⁹ Макиенко К., „Насыщение рынка. Российский экспорт боевых самолетов: золотой век позади?“, ЦЕНТР АСТ, <http://www.cast.ru/comments/?id=196> .

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Иванов Владимир, „Продавать оружие можно, но по частям“, Независимая газета, 2005 09 03.

2. Pastarojo meto Rusijos ekonomikos raidos tendencijos

Rusijos gynybos pramonės komplekso situaciją vargu ar galima vertinti neatsižvelgiant į pastarojo meto visos Rusijos ekonomikos raidą. O ji, nepaisant išorinės gerovės iliuzijos, yra itin prieštaringa.

Po 1998 m. finansinės krizės Rusijos ekonomika jau šešeri metai iš eilės yra nepaliaujamo augimo fazėje. Tą iš dalies sąlygojo pervertintos nacionalinės valiutos – rublio devalvacija, padariusi Rusijos gamintojų produkciją kur kas patrauklesnę vidaus ir užsienio rinkose.

Tačiau svarbiausiu ir esminiu atsigavimo faktoriumi tapo itin palanki kainų konjunkštūra pasaulinėse energetinių ir kitų žaliavų rinkose. Antai 1998 m., prieš pat krizę, Rusijos eksportuojamos naftos kaina buvo pasiekusi 9 USD už barelį lygį, tačiau nuo to laiko ji praktiškai visą laiką auga ir iki 2005 m. rudens pasiekė 50–60 USD už barelį.

Augančios naftos kainos itin teigiamai veikia makroekonominis rodiklius: Rusijos BVP kasmet auga 5,3–8 %. (2005 m. augimas sudarė 6,3 %). Teigiamas užsienio prekybos saldo vien per devynis 2005 m. mėnesius sudarė 92,8 mlrd. USD, o Centrinio banko valiutos atsargos išaugo 35,4 mlrd.USD¹². Rusija pirmą kartą nuo SSSR žlugimo laikų tiesiog maudosi „naftos doleriuose“.

Tačiau, nepaisant tokių didžiulių pajamų, tikroji Rusijos ekonomikos situacija tik blogėja. Geri makroekonominiai rodikliai valstybėje sudaro gerovės iliuziją ir neskatina vykdyti būtinų struktūrinių reformų.

Rusijoje aiškiai pastebima vadinamoji „olandiška liga“, kai žaliavų eksporto sektorius praktiškai išskirtinai akumuliuoja savyje didžiąją dalį valstybės lėšų. Pelnas šioje srityje yra nepalyginti didesnis nei daugumoje kitų ekonomikos sričių.

Didžioji dalis Rusijos pramonės yra itin silpnai konkurencinga tiek vidaus, tiek tuo labiau pasaulinėje rinkoje, todėl augančios valstybės pajamos visų pirma skatina užsienio gamintojų prekių importą. Rusijos pramonę žlugdo nesugebėjimas prisitaikyti prie naujų ekonominių realijų, aukštas santykinis rublio kursas, nuolatinis gamybos išlaidų augimas dėl augančių įmonių – monopolisčių („GAZPROM“, RAO EES, „Rusijos geležinkeliai“ ir t. t.) paslaugų įkainių bei daugybė kitų faktorių. Todėl nuo 1998 m. stebėtą augimą (vien 2000–2004 m. pramonės produkcijos apimtis išaugo 40 %¹³) 2005 m. jau praktiškai pakeitė stagnacija. Vertinant statistiką reiktų pastebėti, kad į pramonės gamybos augimą yra įskaičiuojama ir naftos gavyba ir perdirbimas.

Visa tai tik dar labiau didina Rusijos priklausomybę nuo situacijos pasaulinėse žaliavų rinkose. Tai pamažu verčia Rusiją pagal ekonomikos struktūrą panėšėti į „trečiojo pasaulio“ valstybes ir daro jos ambicijas tapti viena iš

¹² Министерство экономического развития и торговли РФ, *О текущей ситуации в экономике Российской Федерации в январе–сентябре 2005 г. и оценках до конца года*, <http://economy.gov.ru>, 2005 11 01.

¹³ Федеральная служба государственной статистики РФ, *Основные показатели промышленности*, <http://www.gks.ru>.

visaverčių pasaulio ekonomikos veikėjų vis mažiau realiomis. Net galimybės ateityje eksportuoti stabiliai didelį naftos kiekį nėra aiškios dėl vis mažėjančių investicijų į naujų verslovių žvalgybą.

Tačiau, matyt, svarbiausia struktūrinė problema yra ta, jog Rusija pamažu baigia „pravalgyti“ iš SSSR paveldėtą materialinių investicijų bagažą. Nuo 1992 m. į infrastruktūrą, pramonę ir t. t. buvo praktiškai neinvestuojama (daugiausia dėl lėšų stokos). Todėl griūva namai, vis dažniau vyksta technogeninės katastrofos (tokios kaip elektros avarija Maskvoje, palikusi be šviesos 4 mln. gyventojų¹⁴), ištisi regionai žiemą lieka be šildymo, ir šios tendencijos kas metai vis stiprėja ir vis plačiau yra šnekama apie „2007 m. krizę“, kai masiškai pradės griūti šalies infrastruktūra.

Esant tokioms aplinkybėms tiek Vyriausybė, tiek ekspertai sutaria dėl vieno dalyko – taip toliau tęstis negali. Tačiau sutarimo, kaip spręsti egzistuojančias problemas, nėra.

Iš pirmo žvilgsnio sunku paaiškinti, kodėl tuo pat metu daromi liberalūs žingsniai (kaip stojimas į PPO, socialinių lengvatų monetarizacija) ir paraleliai vykdomas turto perskirstymas, konsoliduojant vis didesnius finansinius srautus valstybės rankose. Šiuolaikinės Rusijos ekonominė politika yra itin nevienalytė, iš dalies primenanti žymią A. Krylovo pasakėčią apie gulbę, vežį ir lydeką, tempiančius vežimą į skirtingas puses, o jis kaip stovėjo vietoje, taip ir stovi.

Priežastis yra ta, kad Rusijos valdančiuose sluoksniuose visą laiką vyksta kova tarp dviejų požiūrių į ekonominę politiką: liberalaus ir dirižistinio. (Šis skirstymas ir terminai šiame straipsnyje yra pasiskolinti iš Rusijos ekonomisto M. Zadornovo¹⁵.) Dabartinėje Rusijos Vyriausybėje aiškiai galime išskirti abiejų kursų šalininkus. Liberalai – ekonominio bloko ministrai – G. Grefas bei I. Kudrinai. Dirižistai – Premjeras M. Fradkovas, M. Alešinas, V. Christenko. Iš tikrųjų naujoji interesų konfiguracija yra žinomas amžino konflikto tarp liberalių reformų šalininkų ir priešininkų Rusijos ekonominėje politikoje, kuri galima pastebėti nuo pat 1992 m., išikūnijimas, o šios personalijos – kur kas platesnės diskusijos, nuolat vykstančios Rusijos ekonomikoje, dalis.

Šiandieniniai liberalai jau nėra tie vienpusiški neoliberalių „Vašingtono konsensuso“ idėjų skleidėjai Rusijai, kokiais buvo E. Gaidaras ar A. Čiubaisas. Tačiau juos taip pat skiria tikėjimas laisvos rinkos galia. Jų nuomone, Rusijos ekonomikai nesiseka, nes ji nėra pakankamai liberali, egzistuojantys biurokratiniai trukdžiai neleidžia privačiam verslui efektyviai veikti. Tuo pat metu valstybinė nuosavybė jau ne kartą įrodė savo neefektyvumą.

Dirižistai pagrindinėmis Rusijos ekonominių problemų kaltininkėmis įvardija pagal Vakarų scenarijus vykdytas neoliberalias drastiškas reformas, visiškai netinkamas Rusijai. Jiems šiuolaikinis pasaulis yra itin nedraugiška vieta, kur išsivysčiusios Vakarų valstybės su JAV priešakyje eksploatuoja likusį pasaulį. Rusijai yra paskirta vieta tarp eksploatuojamų valstybių, kurių funkcija – tiekti žaliavas¹⁶. Liberalios reformos kaip tik ir sudaro sąlygas Vakarų kapi-

¹⁴ „Техногенный коллапс в Москве: диверсия?“, PRAVDA.RU, http://www.pravda.ru/accidents/2005/10/72/203/19923_KOLLAPS.html .

¹⁵ Михаил Задорнов, „Экономисты“ против „дирижистов“, *Московские новости*, 2005 03 11.

¹⁶ И. Панарин, „Время собирать камни...“, *Экономика и жизнь* 16, 2003 04 07.

talui vis labiau išsigalėti Rusijos rinkoje, tuo pat metu Vakarų korporacijos visiškai nesuinteresuotos Rusijos ekonomikos augimu: joms kur kas svarbiau užimti rinką bei sunaikinti konkurentus – per ilgus liberalių reformų vargus dar išlikusią Rusijos pramonę. Dirižistai kaltina liberalus per dideliu dėmesiu makroekonominiams rodikliams už jų nematant ekonominių procesų, vykstančių Rusijos ekonomikoje.

Tiek dirižistai, tiek liberalai sutaria, jog Rusijai jokia būdu negalima tentinti žaliavų tiekėjos statusu, nes tokia ekonomika neužtikrins aukšto gyvenimo lygio Rusijos piliečiams ir neleis spręsti kitų ekonominių uždavinių. Tuo pat metu šiuolaikiniame ekonominės globalizacijos pasaulyje valstybės vieta hierarchijoje priklauso nuo to, kaip gerai išvystytas jos aukštųjų technologijų sektorius.

Dirižistų nuomone, Rusijai vienintelis šansas sukurti konkurencingą aukštųjų technologijų sektorių – pasinaudoti Gynybos Pramonės Kompleksu (GPK). Gynybos pramonė dar sovietiniais laikais buvo vienintelis sektorius, kur koncentravosi visos SSSR aukštosios technologijos.

Dirižistinės politikos šalininkai kalba apie būtinybę gynybos pramonės sektoriaus reformai panaudoti Stabilizacinio fondo, kuriame jau šiuo metu yra sukaupta 34 mlrd., o per artimiausius metus kasmet planuoja sukaupti po 45–50 mlrd. USD¹⁷, lėšas. Stabilizacinio fondo lėšų panaudojimo būtinybė yra vienas labiausiai diskutuotinių klausimų šiandieninėje Rusijos politinėje dienvarkėje. Iš tikrųjų gana paradoksaliai atrodo situacija, kai Rusijos ekonomikoje kaupiasi struktūrinės problemos, o tokios nemažos lėšos (kurios, pavyzdžiui, jau 2005 m. spalį buvo lygios dviem metiniams gynybos biudžetams) saugomos „juodai dienai“ (investuotos į Vakarų valstybių išdo obligacijas). Investavus valstybines lėšas būtų galima itin paspartinti šiuo metu praktiškai užstrigusius mokslinius tyrimus, kurti naują pasaulinėje rinkoje konkurencingą ginkluotę, o kariniame sektoriuje sukurtos technologijos taptų visos Rusijos ekonomikos augimo lokomotyvu.

Liberalai itin neigiamai vertina valstybinių lėšų naudojimą gynybos pramonei remti, kaip ir ekonomikai remti apskritai. Jų nuomone, esant dabartinei neefektyviai ekonomikos struktūrai valstybės skiriamos lėšos bus paprasčiausiai „pravalgytos“, o dar blogiau – pasisavintos korumpuotos šių lėšų skirstytojų ir naudotojų sistemos. Todėl vietoje ekonominio efekto bus sulaukta infliacijos augimo.

Nors Rusijoje GPK yra praktiškai vienintelė ekonomikos šaka, kurioje išliko technologinis potencialas, tačiau mažai tikėtina, kad jo pagalba Rusija galėtų sukurti diversifikuotą, aukštomis technologijomis paremtą ekonomiką. Šiuo metu gynybos pramonė užtikrina 75 % Rusijos mokslinės produkcijos, 100 % aviacinės, kosminės, elektroninės ir optinės technikos, bei 70–90 % likusios aukštųjų technologijų produkcijos gamybos¹⁸.

Rusija sparčiai praranda turimą mokslinį potencialą, drauge prarasdama galimybes naudotis turimomis technologijomis. Šiuo metu Rusija karinių

¹⁷ РОСБАЛТ, Путин утвердил цену отсечения на нефть для Стабфонда, 2005 10 13.

¹⁸ „Оборонно-промышленный комплекс: кризис или выздоровление“, Независимое военное обозрение, 2005 10 28.

naikintuvų gamybos srityje jau 5–15 m. atsilieka nuo JAV. Itin ryškus technologinis atsilikimas informacinių technologijų bei elektronikos srityje, o tai labai apsunkins naujos šiuolaikinės aukšto tikslumo ginkluotės gamybą¹⁹.

Tačiau technologijos dar nereiškia ekonominio augimo. Daugums sukaupytų technologijų yra išimtinai karinio pobūdžio ir skirtos ginkluotės gamybai. Nuo SSSR laikų GPK sektoriui nėra būdingas sugebėjimas efektyviai naudoti karines technologijas civilinės produkcijos gamybai. Tai rodo ir itin menkas Rusijos GPK įmonių produkcijos konkurencingumas vidaus bei užsienio rinkose. Nepaisant to, jog Rusijos energetinės kompanijos nemažai investuoja į reikiamą įrangą, didžioji dalis jos yra importuojama, kadangi šalies GPK beveik negali pasiūlyti konkurencingų analogų.

Nepaisant to, jog civilinės produkcijos gamyba sudaro 43 % visos produkcijos, 10 stambiausių Rusijos GPK įmonių didžiąją dalį lėšų uždriba iš karinių užsakymų, civilinės gamybos apimtis jose sudaro tarp 3 ir 20 %. Reta išimtimi čia yra tankų T-90C gamintojas „Uralvagonavod“, kuris „Rusijos geležinkelių“ užsakymu gamina vagonus ir geležinkelio cisternas (civilinės produkcijos dalis 2004 m. sudarė 84,2 %) ²⁰.

Stambios naikintuvų gamintojos „Irkut“ bei „Sukhoi“ kuria civilinių lėktuvų modelius, kurie ateityje konkuruos civilinės produkcijos rinkoje. Antai „Sukhoi“ planuoja, kad civilinio lėktuvo RRJ (Russian Regional Jet) pardavimai gali sudaryti 1 mlrd. USD per metus.

Tačiau tuo atveju, jei investuojamos į GPK lėšos tik didins gynybos pramonės galimybes kurti naują ginkluotę, turint omenyje itin mažą eksporto apimtį, tai taps ne ekonomikos lokomotyvu, bet papildoma našta Rusijos biudžetui, naudojančiam kol kas neribotomis atrodančias pajamas iš energijos išteklių eksporto.

3. Karinės pramonės dabartis

Vertinant vien oficialią statistiką, pastaraisiais metais situacija GPK, lygiai kaip ir visoje Rusijos ekonomikoje, sparčiai taisosi. Štai per 2000–2004 m. GPK gamyba išaugo 70 %. Vien per 2004 m. karinės produkcijos gamyba išaugo 9,8 % iki 10,1 mlrd. USD, o civilinės – 12,9 % iki 7,6 mlrd. USD. Tačiau šis augimas slepia po savimi įsisenėjusias komplekso problemas.

Rusijos Gynybos Pramonės Kompleksas, tiesioginis SSSR karinės pramonės komplekso paveldėtojas, gavo 70 % sugriuvusios milžinės palikimo šioje srityje. Reikia pabrėžti, kad būtent SSSR GPK specifiška ir lėmė dabartinę itin sudėtingą šios šakos būklę.

SSSR GPK buvo adaptuotas Šaltojo karo realijoms ir jam buvo būdingas vadinamasis mobilizacinis apgulties modelis. Tai suponavo itin dideles išlai-

¹⁹ Коптюбенко Д., „Россию защитят 14 новых танков“, *РБК-Дейли*, <http://www.rbcdaily.ru/news/market/index.shtml?2003/12/25/49822> 2005 12 01.

²⁰ Никольский А., „ВПК на голодном пайке. Деньги государства в прошлом году не дошли до оборонки“, *Ведомости*, 2005 06 09.

das ir dėmesį šiai sričiai. JAV šaltinių duomenimis, 1987 m. ginklų ir karinės technikos gamyba (įskaitant eksportą, mokslinius tyrimus ir valstybės paramą) 2000 m. kainomis SSSR sudarė 90 mlrd. USD. Dar apie 90 mlrd. sudarė civilinės produkcijos gamyba GPK. Šioje pramonės šakoje dirbo apie 11,5 mln. žmonių²¹. Neproporcingai didelės išlaidos ir tapo viena svarbių SSSR ekonomikos kolapso priežasčių. Praktiškai visa SSSR ekonomika dirbo tik tam, kad išlaikytų karinio komplekso monstrą. Akivaizdu, kad po SSSR žlugimo kardinaliai kritus valstybės užsakymų ir eksporto apimčiai GPK įmonės atsidūrė ties išgyvenimo riba. **GPK tiesiog buvo ir yra per didelis šiuolaikinei Rusijos ekonomikai.**

Mobilizacinis ekonomikos pobūdis lėmė, jog gynybos pramonės įmonės privalėjo visą laiką palaikyti didelius atsarginius gamybos išteklius, kad ilgo ir sekiančio karo sąlygomis galėtų dideliu kiekiu gaminti reikalingą kariuomenei produkciją. Be to, skirtingai nuo Vakarų valstybių gynybos pramonės įmonių, kurios užsako komplektuojančias dalis iš daugelio šaltinių, SSSR įmonės iš esmės buvo izoliuotas kompleksas, gaminantis praktiškai viską, kas reikalinga galutiniam gaminiui, pradedant varžtais ir baigiant varikliais ir t. t. Keisčiausia, kad net ir po 1992 m. Rusijos GPK įmonės privalėjo išlaikyti iš esmės tas pačias mobilizacines gamybos pajėgas kaip ir SSSR laikais, nepaisant to, jog valstybės finansavimas šioms išlaidoms dramatiškai krito²². Tai vertė ir taip sunkioje padėtyje esančias įmones užsikrauti dar didesnę finansinę naštą, kurios niekaip negali atsikratyti.

Mobilizacinė ekonomika tapo ir **vienos didžiausių dabartinio GPK ryškųjų – vidinės konkurencijos** – priežastimi. SSSR laikais buvo priimta dubliuoti kiekvienos strateginės ginkluotės gamybą. Todėl šiuo metu, pavyzdžiui, naikintuvus SU-27 gamina Irkutsko (APO „IRKUT“), Novosibirsko ir Komsomolsko prie Amūro gamyklos (AKH „Sukhoi“), malūnsparnius MI – Kazanės, Maskvos ir UlanUde gamyklos, priešraketines sistemas S-300 – „Almaz Antei“ ir „Oboronitelynye sistemy“ (beje, šios įmonės atskirai viena nuo kitos sukūrė konkuruojančius tarpusavyje naujos kartos priešraketinius kompleksus)²³, ir taip praktiškai bet kurioje gynybos pramonės šakoje. SSSR laikais dubliavimas turėjo racionalią logiką, kadangi visoms įmonėms centralizuotai buvo paskirstomas pakankamas valstybės užsakymas, o šiuolaikinėje Rusijoje jis virsta konkurencija dėl valstybės užsakymų ir eksporto kontraktų. Dažnai ši konkurencija pasireiškia net pasaulinėje rinkoje, kai dėl to paties kontrakto konkuruoja „MIG“ ir „SU“ naikintuvai.

Dar viena itin rimta problema, paveldėta iš SSSR laikų, – **neefektyvus įmonių valdymas**. Įmonės buvo įpratusios veikti „šiltnamio sąlygomis“, naudodamosi tuo, jog GPK buvo šalies ekonomikos prioritetas. Todėl esant naujoms ūkio sąlygoms daugelio jų vadovai, net ir drastiškai sumažėjus finansavimui, vis dar tikėjosi, kad situacija pasitaisys, o visas problemas išspręs vėl padidėsiantis valstybės finansavimas.

²¹ В. В. Карачаровский, „Российский высокотехнологичный промышленный комплекс: политико-экономические императивы и безопасность развития“, *МИР РОССИИ*, <http://www.socio.ru/wr/2-01/Karacharovsky.htm>.

²² Шлыков В., „Военная немощь“, *Еженедельный журнал* 45, 2002 11 19.

²³ Sanchez –Andres A., „Arms Export and restructuring in the Russian Defence Industry“, *Europe – Asia Studies*, 56(5), 2004 07.

SSSR GPK buvo būdinga tai, jog čia ekonominis efektyvumas buvo aukojamas dėl nacionalinio saugumo prioritetų. **Svarbiausia – pagaminti, o kiek tai kainuos, nėra labai svarbu.** Naujosiomis rinkos ekonomikos sąlygomis tokia logika jau iš principo tapo nebetinkama. Rusijos ekonomika (kuri per 1992–1998 m. prarado daugiau nei 60 % BVP) negalėjo sau leisti tokios naštos.

Oficialiais Rusijos Pramonės ir Energetikos ministerijos registro duomenimis, Gynybos Pramonės Komplexas šiuo metu jungia 1276 įmonių ir mokslinio tyrimo centrų, kuriuose dirba apie 2 mln. žmonių²⁴. Šių įmonių skaičius nuolat mažėja: dar 2001 m. jų buvo 1700. Nepaisant to, jog, Rusijos oficialių asmenų žodžiais, gamyba iki 2000 m. krito 3–5 kartus, iš tikrųjų ji krito 20–30 kartų, kadangi paprastai yra lyginama su jau itin blogais gynybos pramonei 1992 m. Dideles problemas gynybos pramonei sukėlė ne tik visiškas jos struktūros naujų rinkos sąlygų neatitikimas ir bendra Rusijos ekonomikos degradacija, itin neigiamą įtaką turėjo ir nuolatiniai Rusijos valstybės didžiuliai išiskolinimai už patiektą produkciją. Atskirais metais šių išiskolinimų sumos viršydavo metinio valstybės karinio užsakymo dydį²⁵.

Todėl didelė dalis įmonių, oficialiai įeinančių į GPK, lėšas, reikalingas išgyvenimui, užsidirba gamindamos civilinę produkciją, nuomodamos patalpas ir t. t. Akivaizdu, kad veikdamos tokiu režimu jos pamažu praranda galimybes ateityje kurti bei gaminti aukštos technologijos produkciją. Šiuolaikinis Rusijos GPK iš kažkada harmoningai veikusio SSSR gamybos komplekso, susieto plačiais kooperaciniais ryšiais, tapo atskirų įmonių ir mokslinių tyrimo centrų kovos dėl išgyvenimo arena.

Pagrindinę savo problemų priežastį Rusijos Gynybos Pramonės atstovai mato tą, jog valstybės ginklų įsigijimas yra nepakankamas. 2001 m. patvirtinta „Federalinė ginkluotės programa 2001–2010 m.“ šiuo metu yra svarbiausias dokumentas, nustatantis ginkluotės įsigijimo strategines kryptis. Šiame dokumente akcentuojama, jog Rusijos kariuomenė neplanuoja didelių ginkluotės įsigijimų iki 2008–2010 m. Buvo numatyta, jog nauja ginkluotė iki šio laiko bus įsigyjama tik vienetinais egzemplioriais. Šiuo metu didžiausias akcentas yra skiriamas moksliniams tiriamiesiems darbams naujos ginkluotės kūrimo srityje. Čia pirmiausiai vertėtų išskirti penktosios kartos naikintuvą, naujos kartos povandeninius laivus bei priešraketinę sistemą S-400.

Tokia ginkluotės įsigijimo tvarka faktiškai nurodo Rusijos ginklų gamintojams, kad, kol bus nepradėti masiniai ginkluotės pirkimai, jie turi išgyventi iš eksporto kontraktų bei civilinės produkcijos gamybos. Vakaruose ginklų gamintojams eksportas paprastai tėra papildomo pelno šaltinis ir pagrindines lėšas jie užsidirba iš valstybės karinių pirkimų, o Rusijos GPK lyderiams galimybės eksportuoti yra gyvenimo arba mirties klausimas. Šiuo metu eksportas sudaro 60 % visos GPK karinės produkcijos, tačiau beveik visų šios pramonės lyderių (tokių kaip „Sukhoi“, „MIG“, „Almaz-Antei“, „Admiralteiskije verfi“, „Irkut“) apyvartoje pajamos iš eksporto sudaro 80–90 %²⁶. Rusijos GPK šiuo

²⁴ Гольц А., „Сизифов комплекс“, *Еженедельный журнал* 45, 2002 11 19.

²⁵ Sanchez –Andres A., „Arms Export and restructuring in the Russian Defence Industry“, *Europe – Asia Studies*, 56(5), 2004 07.

²⁶ Никольский А., „ВПК на голодном пайке. Деньги государства в прошлом году не дошли до оборонки“, *Ведомости*, 2005 06 09.

metu vienos ar kitos įmonės finansinę būklę bei ateities perspektyvas pirmiausia ir lemia tai, ar ji gauna pajamų iš eksporto.

Gynybos pramonė susiduria su iš pirmo žvilgsnio paradoksalia situacija: **dėl mažo valstybės karinių priemonių įsigijimo išgyvenimui būtina eksportuoti, tačiau eksporto galimybės dėl to paties valstybinio užsakymo nebuvimo laipsniškai mažėja.**

Tai ypač pasakytina apie kainų konkuravimo galimybes. Rusijos gynybos pramonės atstovai bei valdininkai iki šiol linkę laikytis mito, jog Rusija gali gaminti ir tiekti šiuolaikinę ginkluotę gerokai pigiau nei konkurentai iš Vakarų. Nors iki šiol šie teiginiai atitiko tikrovę, tačiau ši pigumą sąlygoja keletas laipsniškai nykstančių faktorių.

Dauguma įmonių šiuo metu naudojami dar sovietiniais laikais sukurtais ginkluotės technologijomis, kurios atiteko nemokamai, todėl nereikėjo investuoti lėšų joms sukurti. Lygiai taip pat didžioji dalis pramonės įrengimų bei kitų materialinių fondų buvo sukurti iki 1992 m. Antai šiuo metu 80 % įrangos GPK gamyklose jau yra ties susidėvėjimo riba (kai kurių įmonių įranga neatnaujinta nuo pat šių įmonių įkūrimo)²⁷. Naują įrangą teks pirkti jau už savo lėšas pasaulinėmis kainomis.

Reikalingų gamybai žaliavų kainos taip pat jau seniai susilygino su pasaulinėmis, vienintele išimtimi lieka žemos energetinių resursų ir elektros energijos kainos, kadangi jas vis dar dotuoja Rusijos Vyriausybė. Tačiau ir jos nuolat auga.

Pastebėtina, kad vis sudėtingiau pasinaudoti ir pigios darbo jėgos faktoriumi, nepaisant to, jog darbo užmokestis Rusijos GPK yra kur kas mažesnis nei Vakarų konkurentų, jis pastaruoju metu visą laiką sparčiai auga, kadangi gynybos pramonė priversta konkuruoti dėl darbo jėgos su kitomis ūkio šakomis (vidutinis mėnesio atlyginimas Rusijoje jau pasiekė 290 USD ribą). Be to, aukščiausios kvalifikacijos darbuotojai dažnai pasirenka emigraciją ar darbą užsienio korporacijose, jų tiriamuosiuose padaliniuose, veikiančiuose Rusijoje, tokiuose kaip „Boeing“ tiriamasis centras Maskvoje ar „Intel“ Nižnij Novgorode, kuriuose dirba šimtai Rusijos specialistų²⁸.

Tačiau dar svarbesnis faktorius yra Rusijos GPK struktūros neefektyvumas. Kad ginkluotės gamyba atsipirktų, kad ją būtų galima pardavinėti žemos kainomis, ji turi būti gaminama ir parduodama dideliu kiekiu. Čia itin iliustratyvu tai, jog Rusijos aviacijos ir raketų – kosmoso pramonėje dirba 800 tūkst. darbuotojų, o analogiškoje šakoje Europos Sąjungoje – 98 tūkst., tuo pat metu ES aviacijos pramonė yra 10 kartų didesnė nei Rusijos (22 prieš 2,2 mlrd. USD)²⁹.

Šiuo metu net santykiškai didelės eksporto apimtys į Kiniją ar Indiją nepakanka, kad Rusijos įmonėms atsipirktų ginkluotės gamyba, jei ši ginkluotė būtų naujai sukurta, o ne senų dar SSSR ginkluotės pavyzdžių modifikacijos.

²⁷ „Российская оборонная промышленность деградирует“, <http://www.aviaport.ru/news/2004/09/29/84086.html>.

²⁸ Леонов О., „Intel «украдет» российских ученых“, *РБК-Дэйли*, <http://www.rbcdaily.ru/news/company/index.shtml?2004/01/22/50347>.

²⁹ „Потемкинский комплекс в ВПК“, *Итоги*, 2003 04 11.

Kai kurių ekspertų nuomone, net esant tokioms lengvatinėms sąlygoms Rusijos gynybos pramonė parduoda šią ginkluotę beveik už savikainą.

Tuo pat metu, kai naujausi karinės pramonės gaminiai yra tiekiami eksportui, Rusijos kariuomenė yra priversta tenkintis pasenusia technika. Rusijos Generalinio štabo inspektoriaus M. Moisejevo duomenimis³⁰, Rusijos Ginkluotosiose pajėgose šiuolaikinės kartos ginkluotės dalis sudaro ne daugiau nei 20 %, tuo pat metu tik 10 % ginkluotės yra ne senesnė nei 10 metų.

Tokia situacija, kaip bebūtų keista, irgi mažina ir Rusijos gamintojų eksporto galimybes. Pagaminta naujoviška ginkluotė nėra patikrinama realiomis Rusijos kariuomenės naudojimo sąlygomis, todėl potencialūs jos trūkumai dažnai taip ir lieka nežinomi, kol ji nėra patiekama užsakovams. Todėl per pastaruosius 15 metų itin padaugėjo pretenzijų iš užsienio pirkėjų. Taip pat nemaža dalis potencialių pirkėjų bijo pirkti karinę techniką, kurios nenaudoja net pati Rusijos kariuomenė.

O ar Rusijai apskritai ekonomiškai apsimoka eksportuoti ginkluotę? Iš vienos pusės tai suteikia galimybes merdinčiai gynybos pramonei bent šiaip taip išgyventi. Tačiau iš ginklų eksporto gaunami 5,9 mlrd. USD bendrų dabartinės Rusijos užsienio prekybos viršpelnių (kai bendras eksportas viršija 180 mlrd. USD) fone yra itin menki.

Tokia situacija yra labai palanki dirižistinėms nuotaikoms: reikia pasinaudoti puikiai valstybės finansine situacija ir skubiai didinti išlaidas ginkluotei pirkti, tik taip dar įmanoma išsaugoti Rusijos GPK potencialą. Tačiau Rusijos karinės pramonės atveju tokios logikos tinkamumą kvestionuoja pastarųjų metų praktika. Nepaisant to, jog išlaidos šiai sričiai vis auga, situacija gerėja itin lėtai.

Rusijos karinių pirkimų biudžetas, kaip ir visos gynybos išlaidos, nuo 1999 m. nuolat auga. Antai 2004 m. išlaidos ginkluotei pirkti ir moksliniams tyrimams sudarė 4,5 mlrd. USD, o 2005 m. pirmą kartą per pastaruosius metus viršijo ginkluotės eksporto apimtį ir sudarė 6,5 mlrd. USD (kaip jau buvo minėta, eksporto apimtis apie 5,7–5,9 mlrd. USD), o bendros gynybos išlaidos – 18 mlrd. USD³¹. Itin spartus išlaidų augimas laukiamas 2006 m., kai karinių pirkimų apimtis sudarys 8,3 mlrd. USD (taigi per metus išaugs 30 %).

Tačiau Rusijos gynybos pramonės atstovai nėra patenkinti gynybos pirkimų augimu. Kaip jau buvo minėta, nemaža šių lėšų dalis yra investuojama į naujai ginkluotei kurti reikalingus mokslinius tiriamuosius darbus. Tam 2005 m. buvo skirta 2,15 mlrd. USD (33,5 %). Akivaizdu, jog tai logiška, į ateitį orientuota pozicija. Tačiau lėšos yra investuojamos itin neefektyviai, jos išskaidomos daugeliui skirtingų tyrimo centrų, tūkstančiams skirtingų tyrimo projektų, todėl kiekvieno jų poreikiai galų gale tėra patenkinami 20–40 %, taigi užuot vykde mokslinius tyrimus daugelis mokslinių tiriamųjų centrų ir toliau vegetuoja³².

³⁰ Путилов С., „Окончательная армейская распродажа“, *Независимое военное обозрение*, 2003 12 19.

³¹ „Никакое реальное военное строительство в России не ведется“, *Время новостей*, 2005 08 09.

³² Ten pat.

Didelė problema yra tai, jog karinio užsakymo pinigai yra skirstomi labai neskaidriai. Dėl nacionalinio saugumo paskatų oficiali informacija apie tai, kur yra išleidžiamos šios lėšos, slapta. Apie išlaidų struktūrą galima spręsti tik iš atskirų Rusijos pareigūnų bei ekspertų pasisakymų. Didžiuliai sunkiai sukontroliuojami pinigų srautai itin traukia įvairias jų pasisavinimu suinteresuotas grupes. Už šių lėšų skirstymą iki 2003 m. buvo atsakinga Gynybos ministerija. Galima spėti, jog nemaža dalis kadrinių pokyčių jos vadovybėje, be kita ko, būdavo susiję ir su kova dėl galimybės skirstyti gynybos išlaidų lėšas.

Pasipiktinęs neefektyviu lėšų panaudojimu ir norėdamas padidinti savo Administracijos įtaką šioje sferoje, V. Putinas nurodė sukurti specialią instituciją – Federalinę gynybos įsigijimų tarnybą (Федеральная служба по оборонному заказу). Vadovauti šiai institucijai 2004 m. pradžioje buvo paskirtas buvęs „Rosoboroneskport“ vadovas A. Beljaninovas, iki tol sėkmingai vystęs Rusijos ginkluotės eksportą. Naujoji institucija planuoja įgyvendinti skaidrių viešųjų pirkimų praktiką šioje srityje, kontroliuoti produkcijos kokybę ir t. t. Bet praktiškai iš karto kilo konfliktų tarp naujosios institucijos ir Gynybos ministerijos padalinių, kurie piktybiškai neteikė reikiamos informacijos³³. O ir pati tarnyba yra pavaldi Gynybos ministrui, kas akivaizdžiai neužtikrins planuojamo veiklos efektyvumo.

Strategijų ir technologijų centro ekspertai mano, kad net ir esant dabartinėms gynybos išlaidoms, jei lėšos būtų naudojamos efektyviau, Rusija galėtų sau leisti išsigyti gerokai daugiau naujos ginkluotės, net nemažindama išlaidų moksliniams tyrimams. Šiuos teiginius iliustruoja Rusijos ir Indijos karinių pirkimų palyginimas. Abiejų šalių išlaidos kariniams pirkimams ir moksliniams tyrimams iki 2004 m. buvo panašios (apie 4–5 mlrd. USD per metus). Indija 2002–2004 m. už šias lėšas išsigijo 22 naikintuvus SU–30, 10 prancūziškų naikintuvų Mirage 2000–5, 124 rusiškus tankus T–90C, dvi fregatas ir keletą dešimčių malūnsparnių. O Rusija tesugebėjo per tą patį laiką išsigyti 50 tankų T–90C bei suremontavo ar modernizavo po keletą malūnsparnių, naikintuvų ir povandeninių laivų. Tiesa, Rusijos kariuomenė dar išsigijo 20 atominų galvučių raketų nešėjų „Topol – M“³⁴. Taigi realios išlaidos ginkluotei pirkti, net ir turint omenyje, jog už tas pačias lėšas buvo remontuojama esama karinė technika, Rusijos atveju vargu ar viršijo 2,0–2,5 mlrd. USD.

Nepaisant to, jog ginkluotės pirkimai auga daug lėčiau, nei to norėtų GPK atstovai, net ir šių pirkimų planų valstybei įvykdyti nepavyksta. Taip yra todėl, kad gynybos pramonės įmonės nuolat kelia savo produkcijos kainas. Jos kyla greičiau nei bendra infliacija šalies ekonomikoje. Antai vien per 2004 m. bendros Gynybos Pramonės Komplekso prekių kainos išaugo 32 %³⁵. Nepaisant to, jog daugumas įmonių yra valstybinės ar iš dalies valstybinės, jos naudoja savo monopoline padėtimi. Užuoat siekus didesnio efektyvumo einama paprasčiausiu keliu – keliamos kainos. Pastebėtina, jog dažnai kainos, kuriomis

³³ Мухин В., „Министерство счетной обороны“, *Независимая газета*, 2005 10 13.

³⁴ „Первый шаг к спасению (Правительство пытается реанимировать российский авиапром)“, *Эксперт*, 2004 02 16.

³⁵ Петров Н., „Качество продукции ОПК приобретает масштаб национальной угрозы“, *STRANA.RU*, <http://www.strana.ru/stories/02/01/16/2353/231002.html>.

produkcija parduodama valstybei, yra daug didesnės, nei tiekiant prekes eksportui. Eksporto atveju kontrolė ir kokybės reikalavimai yra kur kas griežtesni ir aiškiai nurodyti kontraktuose. Ir visiškai nepaisoma to, jog analogiški reikalavimai nurodomi ir valstybės pirkimo dokumentuose: gynybos pramonės įmonės teisinasi didėjančiomis žaliavų, energijos ir kitomis išlaidomis. Tokių GPK įmonių savivaliavimą dar labiau skatina tai, jog per 2004 m. nė viena tokių įmonių nebuvo nubausta už tiekimo kontraktų sąlygų nesilaikymą.

Gynybos pramonės funkcionavimui didelę neigiamą įtaką daro Rusijos kariuomenės reformos tikslų neapibrėžtumas. Nepaisant to, jog karinės reformos klausimas yra vienas svarbiausių tiek žiniasklaidoje, tiek politikų retorikoje, paprastai šis aptarimas susiveda į diskusiją apie tai, kaip turi būti formuojama kariuomenė: šauktinių ar kontraktininkų. Tuo pat metu tik iš dalies yra atsakoma į klausimą, su kokiomis grėsmėmis planuoja kovoti Rusijos kariuomenė ir atitinkamai kokia ginkluotė jai yra reikalinga. Sprendžiant pagal Rusijos kariškių retoriką, jie vis dar gyvena Šaltojo karo sąlygomis ir šiuolaikinį karą mato kaip masinius tankų ir aviacijos mūšius, tuo tarsi ignoruodami pastarųjų metų karų tendencijas, kuriuose vis didesnis dėmesys yra teikiamas informacinėms technologijoms, aukšto tikslumo taškinio poveikio ginkluotei ir t. t. Tokia konservatyvi pozicija itin patogi gynybos pramonės atstovams, kadangi ji nereikalauja kardinalių pokyčių: juk kur kas paprasčiau tobulinti jau gaminamus ginkluotės tipus nei kurti kažką kardinaliai naują.

4. GPK reforma: bandymai didinti valstybės įtaką

2001 m. Rusijoje vadovaujant tuometiniam vicepremierui I. Klebanovui buvo pradėta plataus masto gynybos pramonės sektoriaus reforma. Pagrindiniu dokumentu, apibrėžiančiu šios reformos gaires, tapo Federalinė Tikslinė Progama „Gynybos pramonės komplekso reformavimas ir vystymas (2002–2006 metais)“. Pagrindinis reformos siekis – padidinti Rusijos Gynybos Pramonės Komplekso efektyvumą, sukuriant 75 šakinius vertikaliai integruotus holdingus. Kiekvienai ginkluotės rūšiai, pavyzdžiui, naikintuvams, šarvuotajai technikai ir t. t., planuota sukurti po vieną ar kelias (priklausomai nuo ginkluotės tipo) tokias struktūras, kurios savyje sujungtų tiek mokslinių tyrimų centrus, tiek ir gamybinę pajėgą. Vertikaliai integruotų holdingų sistemą būtų daug lengviau valdyti nei šiuo metu veikiančias daugybę atskirų įmonių. Toks holdingas galėtų efektyviai akumuliuoti finansinius resursus ir vykdyti karinės technikos kūrimo gamybos procesą nuo pirmųjų eskizų iki galutinio produkto. Reformos koncepcija buvo pasirinkta išanalizavus Vakarų valstybių (visų pirma JAV) patirtį. Šiuo metu viena iš itin rimtų Rusijos GPK problemų ir yra sutrikęs bendradarbiavimas tarp atskirų šio proceso grandžių – konstruktorių biurų, komponentų bei galutinio produkto gamintojų. Planuota, jog holdingai sujungs tik maždaug pusę GPK įmonių, likusios neperspektyvios įmonės turės arba užsidaryti, arba pakeisti savo gamybos profilį.

Skirtingai nuo Vakarų (kur praktika įrodė būtent privataus kapitalo efektyvumą), Rusijoje buvo nutarta, jog valstybės nacionalinių interesų vardan būtinas valstybinis vadovavimas šių concernų veiklai.

Gynybos pramonės sektoriuje, skirtingai nuo kitų pramonės šakų, 1992–2000 m. nebuvo vykdoma tokio platus privatizacija kaip kitose ekonomikos srityse. Priklausomai nuo vienos ar kitos įmonės svarbos nacionaliniam saugumui, ji buvo arba paliekama visiškai valstybės kontrolei, arba akcionuojama (dažniausiai išlaikant valstybės kontrolę ir paliekant mažiausiai 25 % „blokuojantį“ akcijų paketą). 2004 m. valstybinės unitarinės įmonės (100 % priklausančios valstybei) ir akcinės bendrovės, kuriose valstybei priklausė dalis kapitalo, sudarė 72 % bendro GPK įmonių skaičiaus ir gamino 80 % produkcijos³⁶.

Nepaisant to, daugumoje formaliai valstybės kontroliuojamų įmonių visą laiką vyksta kova dėl galimybių kontroliuoti finansinius srautus, ir nors kiekvienoje įmonėje šios kovos pusės skiriasi, paprastai tai yra senoji įmonių valdyba (dažnai dar vadinami „raudonaisiais direktoriais“), valstybinės institucijos (vietiniai ir federaliniai valdžios subjektai), privačios finansinės grupės ir net nusikalstamos grupuotės. Tokia kova joku būdu negerina įmonių ekonominių rezultatų, o ir taip ribotos pajamos dar labiau ištirpa dėl korupcinių interesų.

2001 m. reforma vyksta itin nesėkmingai. Iki 2005 m. vietoje planuotų 60 concernų tėra sukurti tik 5 (iki metų pabaigos planuojama sukurti dar keletą). Galima išskirti keletą pagrindinių reformos nesėkmės priežasčių.

Nuolat keičiasi valstybinės institucijos, atsakingos už GPK reguliavimą. Nuo 1992 m. valstybinio reguliavimo sistema keitėsi 7 kartus. Šiuo metu pagrindinė struktūra, koordinuojanti šios pramonės veiklą, yra Federalinė pramonės agentūra, kuri įeina į Pramonės ir energetikos ministerijos sistemą. Tokie nuolatiniai pokyčiai ir kova dėl įtakos sferų tik dar labiau apsunkina ir taip sudėtingą Gynybos pramonės situaciją. Pati gynybos pramonė nėra dabartinės Rusijos valdžios ekonominės politikos prioritetas, nepaisant to, jog ir laikoma potencialiu ekonominio augimo lokomotyvu. Kur kas daugiau dėmesio skiriama stojimui į PPO, naftos ir dujų įmonių aktyvų persikirstymui. Kadangi reformoms gynybos pramonėje reikalinga itin didelė politinė valia, o finansų srautai naftos eksporto viršpelnių fone nėra labai žymūs, ši sritis dažnai pamirštama.

Reformos nesėkmės lemia ir itin stiprus šio sektoriaus veikėjų pasipriešinimas. Sėkmingai eksporto kontraktų dėka veikiančioms įmonėms įėjimas į holdingo struktūrą reikštų būtinybę dalytis savo uždirbamomis lėšomis su ne tokiais sėkmingais rinkos žaidėjais, taip pat mažesnę nepriklausomybę, kadangi ką ir kaip gaminti būtų sprendžiama centralizuotai, dažnai pamirštant atskirų įmonių interesus dėl bendrų holdingo interesų.

Reformai taip pat aktyviai priešinasi Rusijos regionų vadovybė, kadangi sukūrus tokias integruotas struktūras jos gali prarasti stambias pajamas iš mokesčių, kuriuos sumoka regionuose. Vertikaliuose holdinguose finansiniai srautai bus skirstomi per centrinės šių holdingų įmones.

³⁶ „Российская оборонная промышленность деградирует“, <http://www.aviaport.ru/news/2004/09/29/84086.html>.

Didžiulio pasipriešinimo ši idėja sulaukė iš privačių GPK įmonių. Jų savininkai visiškai nėra suinteresuoti atiduoti savo valdomas įmones valstybinių koncernų globai. Privatūs savininkai jau ne kartą įrodė, jog sugeba daug efektyviau nei valstybė elgtis su savo aktyvais.

Pastebėtina, kad pačios privačios įmonės kuria alternatyvias vertikaliai integruotas struktūras. Itin būdingas čia NPO „Irkut“ pavyzdys. SSSR laikais tai buvo viena iš gamyklų, kurioje buvo vykdoma serijinė naikintuvų „SU“ gamyba. Naujieji įmonės savininkai suprato, jog toks statusas neužtikrins įmonei sėkmingos ateities. Todėl gamybinės pajėgos buvo papildytos Berievo lėktuvų konstravimo biuru bei įmone, gaminančia avioniokos produkciją. Tokios integruotos struktūros sukūrimas bei efektyvi vadyba leido „Irkut“ tapti viena didžiausių Rusijos gynybos pramonės struktūrų, kuri pagal eksporto apimtį tris kartus lenkia valstybinę „MIC“ korporaciją³⁷. Apie ketinimus sukurti analogišką integruotą privačią struktūrą pareiškė ir IST grupė, kuriai priklauso Baltijos laivų statykla, be kita ko, gaminanti laivus Indijos rinkai.

Tokie privačių įmonių planai, nepaisant to, jog ekonomiškai yra sėkmingi, tuo pat metu trukdo valstybės planų vykdymui. Todėl pastebima tendencija didinti valstybės įtaką įmonėse, šiuo metu valdomose privataus kapitalo. Tai gali būti daroma juridiskai iš naujo įvertinus privatizacijos procesą. Rusijos oficialūs asmenys kaip galimybę susigražinti įmones valstybės žinion mato intelektualiosios valstybės nuosavybės vertės perskaičiavimą. Jų nuomone, daugumas įmonių praktiškai nemokamai naudojasi SSSR laikais valstybės lėšomis sukauptomis technologijomis bei „know-how“, todėl valstybė visiškai teisėtai gali reikalauti tinkamo atlygio už šią nuosavybę³⁸. Taip pat itin efektyvi poveikio priemonė yra pasirinktinis valstybinių užsakymų bei eksporto kontraktų dalijimas, atsižvelgiant į atskirų įmonių „paklusnumo“ lygį.

Rusijos valstybinė eksporto tarpininkė „Rosoboroneksport“ taip pat yra suinteresuota sau pavaldžių vertikalios integracijos struktūrų kūrimu. 2004–2005 m. ji pradėjo aktyvią veiklą kurdama holdingą, jungiantį stambiausias malūnsparnių gamybos įmones.

Iš esmės holdingai yra kuriami kaip atsvaras stambioms Vakarų korporacijoms ir tikimasi, kad jie ateityje taps rimtais pasaulio ekonomikos žaidėjais. Žvelgiant pasauliniais masteliais Rusijos GPK lyderiai, palyginus su savo konkurentais iš Vakarų, yra tikri nykštukai. Autoritetingo JAV savaitraščio *Defence News* duomenimis, stambiausias Rusijos GPK Koncernas AKH „Sukhoi“ didžiausių pagal pardavimus gynybos pramonės firmų šimtuke teuzima 34 vietą (1,5 mlrd. USD), priešraketinių gynybos kompleksų gamintojas „Almaz – Antei“ – 50 (1,3 mlrd. USD), koncernas „Irkut“ – 66 vietą (640 mln. USD). Iš viso šiame šimtuke yra 7 Rusijos įmonės. Tuo pat metu pirmaujančios reitinge amerikiečių „Lockheed Martin“ pardavimai sudarė 35 mlrd. USD, „Boeing“ – 52 mlrd. (iš jų pagal gynybos užsakymus 30,46 mlrd. USD)³⁹.

³⁷ Khazbiev A., „Diversion in the Supply Lines“, *Expert*, 2004 07 19.

³⁸ РОСБАЛТ, *Полеты во сне и наяву*, 2003 08 22.

³⁹ „Согласно рейтингу Defense News, Концерн ПВО „Алмаз-Антей“ вышел на второе место среди российских производителей оружия“, *Военно-промышленный курьер*, 2005 08 10.

Tai viena iš priežasčių, kodėl itin priešaringai vertinamos ir užsienio investicijos bei bendradarbiavimas su užsienio korporacijomis. Iš vienos pusės, yra akivaizdu, jog kooperacija net ir tokioje jautrioje nacionaliniam saugumui srityje kaip gynybos pramonė yra neišvengiama. Todėl jau ir šiuo metu vykdoma nemažai bendrų projektų su JAV, Prancūzijos, Indijos, Izraelio ir kitų valstybių įmonėmis. Tuo pat metu diržistams užsienio korporacijos – tai visų pirma konkurentai, kurių tikslas yra Rusijos karinės pramonės žlugdymas. Taip yra todėl, kad, skirtingai nuo žaliavų sektoriaus, kurį galima integruoti į dabartinę pasaulinę ekonomiką, Rusijos GPK savo šakine struktūra yra itin panaši į Vakarų valstybių GPK. Tuo pat metu Rusijos įmonės dėl savo mažumo lengvai gali tapti stambių užsienio konkurentų grobiu.

Tokius teiginius pagrindžia ir itin nesėkmingos amerikiečių malūnsparnių gamintojos „Sikorskij“ investicijos į Maskvos „Milio“ malūnsparnių gamyklą, kai užsienio investuotojai visais būdais stengėsi nustekenti savo konkurentą. Užsienio investicijose matomi ir ketinimai pasisavinti dar išlikusią Rusijos GPK technologinį potencialą.

Tendencija riboti užsienio investicijas yra būdinga ne tik GPK, bet Rusijos ekonomikai apskritai. Savo metiniame pranešime Federaliniam Susirinkimui 2005 m. balandį V. Putinas pareiškė apie būtinybę juridiskai apriboti užsieniečių dalyvavimą „Rusijos saugumui ir nepriklausomybei svarbiuose sektoriuose“ (čia, be gynybos pramonės, turėtos omenyje ir stambios naftos verslovės bei energetinio sektoriaus įmonės). Tokių sektorių sąrašą planuojama patvirtinti specialiu įstatymu, kurį Vyriausybė įpareigota priimti. Šiuo metu didžiojoje dalyje gynybos sektoriaus įmonių užsieniečiams yra draudžiama įsigyti daugiau nei 25 % akcijų.

Nepaisant to, jog 2001 m. reforma praktiškai nejudą į priekį, oficialiai ji yra tęsiama. Tai patvirtina ir 2005 m. vasarį Rusijos Prezidento duotas nurodymas kurti Jungtinę aviacijos kompaniją, kuri suvienys didžiąją dalį Rusijos aviacijos pramonės įmonių ir galbūt taps paskutiniu šansu Rusijai suspėti į nuvažiuojantį aviacijos pramonės traukinį.

Vietoje pabaigos: Rusijos GPK perspektyvos

Apžvelgus Rusijos Gynybos Pramonės komplekso situaciją galime pastebėti, kad giliosios jos problemos, paveldėtos dar iš SSSR laikų, yra sprendžiamos tik iš dalies. Tai lemia daugelio struktūrinių problemų tolesnį gilėjimą. Iki šiol vyrauja nuostata, jog šiam sektoriui būtina išskirtinė valstybinė globa ir situaciją ištaisyti gali tik didesnis valstybės finansavimas ir dar didesnė kontrolė. Šiuo metu Rusijos valstybė disponuoja didžiulėmis finansinėmis galimybėmis, kurių panaudojimas galėtų itin pagerinti situaciją šioje šakoje, net ir nepaisant didelio šio komplekso neefektyvumo. Tačiau, kaip rodo praktika, net ir finansavimo augimas savaime negarantuoja teigiamų rezultatų.

Turint omenyje straipsnyje išdėstytus aspektus, galima teigti, jog artimiausiais metais vargu ar galima tikėtis žymaus situacijos Rusijos GPK sektoriuje gerėjimo. Nepaisant neblogų atskirų įmonių ir pramonės šakų perspektyvų, GPK vargu ar taps visos Rusijos ekonomikos lokomotyvu. Taip yra todėl, kad Rusijos ekonomika susiduria su daugybe vienas už kitą svarbesnių ekonominių iššūkių ir GPK reformavimas yra tik vienas iš jų. Ir kol kas, nepaisant deklaruojamo jo prioritetiškumo, sunku išvelgti kokybinius situacijos pokyčius.

O Rusijos ekonomikai apskritai kasmet vis sunkiau pasinaudoti galbūt paskutiniais savo šansais tapti aukštųjų technologijų ir šiuolaikinės ekonomikos valstybe, o ne toliau grimzti į priklausomybės nuo žaliavų eksporto liūną.

Vilnius, 2005 m. gruodis – 2006 m. sausis